

Helal Turizm İle İlgili Yapılan Uluslararası Çalışmaların Bibliyometrik Analizi

Uğur PARLAK*
ugur.parlak@igdir.edu.tr
ORCID: 0000-0002-5901-7355

Nilgün SANALAN BİLİCİ
nbilici@atauni.edu.tr
ORCID: 0000-0001-8318-7250

Araştırma Makalesi

DOI:...

Geliş Tarihi: 18.04.2022

Kabul Tarihi: 17.05.2022

Atf Bilgisi

Parlak, U., Bilici, N.S. (2022). Helal Turizm İle İlgili Yapılan Uluslararası Çalışmaların Bibliyometrik Analizi, *Ahi Evran Akademi*, 3(1), 130-151

ÖZ

Dini hassasiyetleri olan insanlar turizm olgusuna karşı olumsuz bir tutum sergiledikleri bilinmektedir. Turizm çeşitlendikçe ve bu insanların hassasiyetlerine göre tatil yapabilecekleri imkânlar artkça bu olumsuz algı azalmaya başlamıştır. Helal turizm anlayışının gelişmesi dini hassasiyetleri olan insanları da turizm faaliyetlerine katılım sağlamaları konusunda teşvik edici olduğu söylenebilmektedir. Bu çalışmanın amacı Web of Science veri tabanındaki helal turizm ile ilgili yapılan uluslararası çalışmaların bibliyometrik analizini yapmaktır. Ayrıca bilimsel olarak bu alanda çalışma yapacak olan araştırmacılara detaylı bilgiler sunarak ve bu alanla ilgili öneriler getirerek literatüre katkı sağlamaktır. Bu araştırma kapsamında Web of Science veri tabanında helal turizmle ilgili en çok çalışma yapılan; (disiplinler, ülkeler, üniversiteler ve yazarlar), ortak yazarlık, eş dizimlilik, atf analizi, bibliyografik eşleştirme ve ortak atf analizi yapılmıştır. Veriler arasındaki ilişkileri görselleştirmek ve analizini yapabilmek için VOSviewer yazılımı kullanılmıştır. Bu yazılım ile helal turizm alanında bibliyografik verilere dayalı haritalama metoduyla analiz yapılmıştır. Araştırma sonucunda helal turizm alanında en çok çalışmanın Endonezya, Malezya ve Türkiye’de yapıldığı tespit edilmiştir. Helal turizm alanında en fazla atf alan çalışmalar Malezya’da yapılan çalışmalar olduğu belirlenmiştir. Türkiye’de helal turizm alanıyla ilgili en fazla çalışma yapan üniversite Sakarya Üniversitesi’dir.

Anahtar kelimeler: Din, Turizm, Helal Turizm, Bibliyometrik Analiz

Bibliometric Analysis of International Studies on Halal Tourism

ABSTRACT

It is known that people with religious sensitivities have a negative attitude towards tourism. As tourism diversifies and the opportunities for these people to have a holiday according to their sensitivities, this negative perception has begun to decrease. It can be said that the development of halal tourism understanding encourages people with religious sensitivities to participate in tourism activities. The aim of this study is to make a bibliometric analysis of international studies on halal tourism in the Web of Science database. In addition, it is to contribute to the literature by providing detailed information to the researchers who will work in this field scientifically and by making suggestions about this field. Within the scope of this research, the most studied about halal tourism in the Web of Science database; (disciplines, countries, universities, and authors), co-authorship, collocation, citation analysis, bibliographic matching, and co-citation analysis. VOSviewer software was used to visualize and analyze the relationships between the data. With this software, analysis has been made with the mapping method based on bibliographic data in the field of halal tourism. As a result of the research, it was determined that the most studies in the field of halal tourism were carried out in Indonesia, Malaysia and Turkey. It has been determined that the most cited studies in the field of halal tourism are those made in Malaysia. Sakarya University is the university that has done the most work on halal tourism in Turkey.

Keywords: Religion, Tourism, Halal Tourism, Bibliometric Analysis

Giriş

Din, hem bireysel hem de toplumsal düzeyde insanların tutumları, değerleri ve davranışları üzerinde önemli bir faktördür. Dini değerlerin ve inançların insan davranışını etkilediği bilinmektedir (Mokhlis, 2009). Dini değerler ve tutumlar, hem kurumların hem de insanların davranış ve uygulamalarını şekillendirir (El-Gohary, 2016).

Müslüman turistlerin, hedef pazar olarak uluslararası turizm pazarında karar vericiler tarafından artık göz ardı edilemeyecek özel dini ve kültürel gereksinimleri olan geniş bir turizm pazarı oluşturduğuna şüphe yoktur (Battour, İsmail ve Battor, 2010). Son yıllarda dünyada Helal turizm pazarında uluslararası hareketlerin sayısında artan bir büyüme trendi gözlemlenmektedir. Helal turizmin büyük

* Sorumlu Yazar

potansiyelinden faydalanabilmek amacıyla bazı ülkelerdeki turizmciler, İslami inançlara uygun olarak özelleştirilmiş fırsatlar sunarak Helal hizmetler arayan turistleri çekmek için çeşitli girişimler başlatmışlardır. Yakın geçmişte Müslüman seyahati, Mekke ve Medine gibi hac merkezlerine yapılan tur paketleriyle sınırlıydı. Bununla birlikte, Müslüman turistler arasında dünyayı keşfetmek için tatil yapma eğiliminin artmasıyla birlikte, Helal turizm ile ilgili yeni fırsatlar ortaya çıkmıştır. Helal turizm, İslam değerlerine bağlı bir turizm türüdür. Helal turizm, diğer turizm türlerinden farklıdır, çünkü özellikle İslami değerler dikkate alınarak gerçekleştirilen bir olgudur. Helal turizm tüketicileri, bu nedenle Helal olması beklenen mal ve hizmetlerin son kullanıcıdır ve bu nedenle, bu pazarın ihtiyaçlarının başarılı bir şekilde karşılanabilmesi için sektör tarafından haklarına ve çıkarlarına saygı gösterilmelidir. (Mohsin, Ramli ve Alkhulayfi, 2016).

Bu çalışmanın amacı Web of Science veri tabanındaki helal turizm ile ilgili yapılan uluslararası çalışmaların bibliyometrik analizini yaparak bilimsel olarak bu alanda çalışma yapacak olan araştırmacılara detaylı bilgiler sunmak ve bu alanla ilgili öneriler getirerek literatüre katkı sağlamaktır. Bu çalışmada bibliyometrik analizin kullanılmasının amacı helal turizm alanında çalışma yapmak isteyen araştırmacılara daha detaylı bilgi sağlamak ve literatüre katkı sunmaktır.

Bu araştırma kapsamında Web of Science veri tabanında helal turizmle ilgili en çok çalışma yapılan; (disiplinler, ülkeler, üniversiteler ve yazarlar), ortak yazarlık, eş dizimlilik, atf analizi, bibliyografik eşleştirme ve ortak atf analizi yapılacaktır. Veriler arasındaki ilişkileri görselleştirmek ve analizini yapabilmek için VOSviewer yazılımı kullanılacaktır. Bu yazılım ile helal turizm konusunda bibliyografik verilere dayalı haritalama analizi yapılacaktır. Analiz sonucunda elde edilen verilerin helal turizme olan etkilerinden bahsedilecek ve helal turizm alanının gelişimine ne gibi katkılar sağlayacağı tartışılacaktır.

Ülkemizde helal turizm alanında çalışmalar yeterli seviyede değildir. Bu amaçla bu alanla ilgili çalışma yapmak isteyen yazarlara yol gösterici olması açısından bu çalışma yapılmıştır. Yapılan araştırmanın bulguları ve sonuçlarının helal turizm literatürüne katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kavramsal Çerçeve

Helal Kavramı

Helal kavramı, yapılmasında dini açıdan bir sakınca görülme-yen aksine yapılması teşvik edilen, yapılması durumunda övülen bir davranış olarak tanımlanmaktadır. Kökeni Arapça olan helal kavramı bütün dinlerde yer almasa da bazı dillerde benzer anlamları vardır. Örneğin Türkçe’de “yasak olmayan”, Fransızca’da “licite”, İngilizce’de “lawful”, İbranice’de “tahur” gibi kavramlarla açıklanmaktadır (Erdem,1997).

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi’ne göre helal, “yapılması dinen serbest olan bir fiil” olarak tanımlanmıştır. Türk Dil Kurumu’na göre ise helal, “dinin kurallarına aykırı olmayan, dini bakımdan yasaklanmamış olan, haram karşıtı, kurallara ve geleneklere uygun” anlamlarına gelmektedir (Türk Dil Kurumu, 2021).

Arapça’ da izin verilen anlamına gelen helal kavramı sadece gıda ile sınırlı kalmıyor. Bankacılıktan, kozmetiğe, aşıllara, eğlenceye, ticaret ve turizme kadar hayatın her alanında islama uygun her türlü ürünü içeriyor. Müslümanların bu hassasiyeti dikkate alınarak onların ihtiyaçlarını ve beklentilerini karşılamak için tur paketleri ve destinasyonlar oluşturmak gerekmektedir (Chandra, 2014; Pamukçu, 2017).

Dinin insanları etkilediği önemli konulardan birisi de tüketim tercihleridir. Dünyanın farklı ülkelerinde yaşayan çoğu Müslüman inançları gereği helal ürünleri tercih edip haram ürünlerden sakınılmaktadırlar. Helal ve haram kavramları Müslümanların yaşam tarzlarını, davranış biçimlerini, tüketim tercihlerini büyük ölçüde etkilemektedir. Bu durumun farkında olan birçok işletme helal ürünler üretmekte, tasarlamakta ve pazarlamaktadır (Dinçer ve Bayram, 2017).

Dünyada her geçen gün Müslüman nüfusu giderek artmakta ve ekonomik refahı artan Müslümanlar dini hassasiyetlerine uygun tatil yapabileceği bir işletme arayışına girmektedirler. Bu ihtiyacı iyi analiz eden işletmeler yeni bir turizm anlayışı olan helal turizm anlayışının gelişmesine öncülük yaptıklarını söyleyebilmemiz mümkündür.

Helal Turizm

Yaşam koşulların değişmesi sonucunda insanların yaşam tarzları, tüketim alışkanlıkları ve davranışlarında bazı değişiklikler meydana gelmektedir. Bu değişiklikler turistlerin tüketim alışkanlıklarında ve turizm talebinde farklılıklara neden olmakta bu farklılıklar sonucunda yeni turizm türleri ortaya çıkmaktadır. Ortaya çıkan bu yeni turizm türleri alternatif turizm türleri olarak tanımlanmaktadır (Eryılmaz, 2011). Son yıllarda dini hassasiyeti olan insanların turizm faaliyetine katılabilmesi için dini açıdan helal olarak kabul edilen ürün ve hizmetlerin gerekliliğini öngören helal turizm, önemli bir turizm yaklaşımı haline gelmiştir (Ayaz, Eren ve Kaçar, 2017).

Turizm işletmelerinde tüketici ve hizmet sağlayıcılar arasındaki etkileşimde insan faktörü önemlidir. (Demirdağ, Aydın ve Özdemir, 2020). Bu nedenle turistlerin farklı arzu ve istekleri olabilir. Turizm işletmeleri bu arzu ve istekleri analiz ederek her müşterinin beklentisine uygun ürün ve hizmet üretme kaygısındadırlar. Rekabetin yoğun olduğu turizm sektöründe en küçük bir farklılık bile diğer işletmelere göre önemli bir avantaj sağlamasına neden olabilir. Bu durum dünyanın genelinde çok fazla sayıda olan Müslüman turistlerin istek ve beklentilerini karşılayabilmek için İslami hassasiyetleri dikkate alan yeni bir pazar oluşturmakla birlikte onların yiyecek içecekten, eğlence hizmetlerine kadar birçok farklı hizmeti içerisinde barındıran helal turizm anlayışının ortaya çıkmasına neden olmuştur (Dinçer ve Bayram, 2017). Helal turizm, İslam dinine inanan müslümanlara dini hassasiyetleri ve inançları doğrultusunda ürün ve hizmet sunmaya çalışan bir yaklaşım olarak tanımlanmaktadır. (Pamukçu ve diğerleri, 2020).

Müslümanlar, hayatın her alanında İslam'ın emir ve yasaklarına riayet etmek ve ibadetlerini yerine getirmekle yükümlüdürler. İslami hassasiyetler doğrultusunda gerçekleştirilen faaliyetler "helal turizm" kapsamında değerlendirilmektedir. Bu kapsamda Müslümanların turizm faaliyetlerine katılması esnasında ulaşım hizmetleri, konaklama hizmetleri, alışveriş merkezleri, sağlık merkezleri, spor ve etkinlik merkezleri, seyahat acenteleri ve tur operatörleri, turist rehberleri vb. farklı alanlarda İslami hassasiyetlere dikkat edilmesi büyük önem arz eder (Soybalı ve diğerleri, 2017). Müslümanların helal ürünler konusundaki hassasiyeti, helal endüstrisinin giderek büyümesini sağlamaktadır. Helal kavramına artan ilgi yeni bir anlayış olarak helal turizmin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu durum Müslüman turistleri cezp edecek yeni işletmelerin ortaya çıkmasına ve bu konu ile ilgili akademik çalışmaların artmasına neden olmaktadır. Helal turizme olan ilgi yıldan yıla Müslüman turistlerdeki artışa paralel bir biçimde artış göstermektedir (Satriana & Faridah, 2018).

Helal turizm literatürdeki tanımlar dikkate alındığında bir turizm türü olarak değil daha çok bir turizm yaklaşımı olarak ele alınıp değerlendirilmesi daha doğru olacaktır. Ayrıca helal turizm yeni bir kavram olduğu için literatürde bu konu ile ilgili yeteri kadar çalışma bulunmamakla birlikte ülkemizde bu alana olan ilginin arttığını söylemek mümkündür.

Bibliyometrik Analiz

Bibliyometrik analiz, yazılı iletişimin çeşitli yönlerini saymak ve analiz etmek yoluyla, yazılı iletişim süreçlerine ve bir disiplinin gelişim doğasına ve seyrine ışık tutmak ve yazılı iletişimin çeşitli yönlerini analiz etmek, kitaplar ve süreli yayınlarla ilgili istatistiklerin bir araya getirilmesi, yorumlanması, tarihsel hareketleri göstermek, kitap ve dergilerin ulusal veya evrensel araştırma kullanımını belirlemek ve birçok yerel durumda kitap ve dergilerin genel kullanımını tespit etmek amacıyla kullanılan istatistiksel bir analiz olarak tanımlanmaktadır.(Pritchard, 1969). Bibliyometrik analiz bir kütüphanedeki belgelerin ve hizmetlerin kullanım şeklini bilmek ve tanımlamak için matematiksel ve istatistiksel bir prosedürdür veya belirli bir konu alanının tarihsel gelişimini analiz etme fırsatı sunar.

Bibliyografik analiz, yazarlık, yayınlar ve kullanım vb. gibi farklı parametreleri kapsamaktadır (Anjuma ve Ranjeet Kumar, 2021).

Helal Turizm ile İlgili Alanyazındaki Çalışmalar

Helal turizmle ilgili literatür incelemesi sonucunda aşağıdaki çalışmalara ulaşılmıştır. Bu çalışmalar şu şekildedir:

Hidayat, Rafiki ve Nasution (2021) yapmış oldukları “*Bibliometric Analysis and Review of Halal Tourism (Helal Turizmin Bibliyometrik Analizi ve Gözden Geçirilmesi)*” adlı çalışmada bibliyometrik analiz kullanarak helal turizm ile ilgili mevcut çalışmalarını ve literatürü gözden geçirmeyi amaçlamışlardır. Araştırma sonucunda yayınlanan toplam makale sayısında Malaya Üniversitesi ve Tanta Üniversitesi ilk sırada yer alırken, alınan toplam atıflarda 508 toplam atıf ile Malaya Üniversitesi en yüksek sırada yer alıyor ve onu Nanyang Technological takip etmektedir. Alınan toplam atıflara göre, Malezya 561 atıf sayısı ile birinci ülke ve onu 307 atıf ile Mısır izlemektedir. En sık kullanılan anahtar kelimeler 'helal turizm', 'İslami turizm', 'helal konukseverlik', 'destinasyon pazarlaması', 'helal', 'turizm', 'İslam', 'memnuniyet' ve 'helal ürün' terimleri olduğu tespit edilmiştir.

Rusydia ve diğerleri (2021) yapmış oldukları “*Halal Tourism Indicators: A Bibliometric Study (Helal Turizm Göstergeleri: Bibliyometrik Bir Çalışma)*” adlı çalışmada helal turizm araştırmalarının gelişim haritasını belirlemeyi amaçlamışlardır. Araştırma sonucunda 2009–2020 yılları arasında helal turizm araştırmalarının geliştirilmesine ilişkin yayın sayısının dalgalı bir artış yaşadığını ve en fazla 2020 yılında yayımlandığını gösterdi. Helal turizm alanında en fazla araştırma yapan yazarlar Amr Al-Ansi, Mohamed Battour ve Joan C. Henderson olmuştur.

İsmail ve diğerleri (2019) yapmış oldukları “*Halal Tourism Research Bibliometric Analysis in Scopus, ProQuest and Ebscohost (Scopus, ProQuest ve Ebscohost'ta Helal Turizm Araştırmaları Bibliyometrik Analizi)*” adlı çalışmada helal turizm konusunda yapılan araştırma çıktılarına analiz etmeye ve görselleştirmeye çalışmaktadır. Veriler, anahtar kelime olarak 'helal turizm' kullanılarak Scopus, ProQuest ve Ebscohost veritabanlarından elde edilmiştir. Helal turizm, 80 araştırma makalesinin veri setinde diğer tüm terimlerden daha fazla yer aldı. İslami turizm, Scopus veri setinde en çok kullanılan ikinci terimdir. ProQuest'te bulunan en çok kullanılan terim iş araştırması ile ilgili konular iken, helal turizm terimi veri setinde sadece 8 kez yer almaktadır. Ebscohost verilerinden elde edilen merkezi endeks terimi 'helal gıda endüstrisi' ve helal turizm ile ilgili terimler, dini ve İslami turizmdir.

Yağmur, Ehtiyar ve Aksu (2019) yapmış oldukları “*Evaluation of halal tourism in terms of bibliometric characteristics (Helal turizmin bibliyometrik özellikler açısından değerlendirilmesi)*” adlı çalışmada 1975 ile 2019 yılları arasında helal turizm ile ilgili uluslararası literatürde yayınlanan çalışmalarını bibliyometrik özellikler açısından incelemeyi ve bu yayınların eğilimlerini ve eğilimlerini belirli parametreler çerçevesinde ortaya koymayı amaçlamışlardır. Araştırma sonucunda helal turizm ile ilgili çalışmaların 2011 yılında başladığı ve son üç yılda yayın sayısında önemli bir artış olduğu tespit edilmiştir. Araştırma alanına göre helal turizm ile ilgili en fazla yayın “sosyal bilimler” ve “işletme ekonomisi” alanlarında olmuştur. Ayrıca çalışma alanı bağlamında helal turizm ile ilgili en fazla yayın “konaklama, eğlence, spor ve turizm” ile “yönetim” ve “işletme” dallarında yapılmıştır. Araştırma verilerinin toplandığı (incelenen) ülke bağlamında, Malezya ve Endonezya başı çekerken, onu İngiltere ve Türkiye izlemiştir.

Olca, Karaçil ve Sürme (2018) yapmış oldukları “*Helal Turizm Alanının Bibliyometrik Profili*” adlı çalışmada helal turizm konusunda ulusal ve uluslararası alanlarda yayınlanmış çalışmalarını analiz etmek genel eğilimleri ortaya koymayı amaçlamışlardır. Araştırma sonucunda helal turizm alanında yazılmış ulusal ve uluslararası 50 çalışma olduğu tespit edilmiş bunların 4’i makale, 5’i bildiri ve 4’ü de tezdirdir. Yapılan çalışmaların büyük kısmının kuramsal çalışmalar olduğu belirlenmiştir. Bu çalışmalarını betimsel çalışmalar izlemektedir. Yapılan çalışmalar yöntemine göre incelendiğinde büyük bir kısmının derleme çalışması olduğu, bunu sırasıyla nicel yöntem, karma yöntemler ile nitel yöntemle yazılan çalışmalar izlediği tespit edilmiştir.

Battour ve İsmail (2016) yapmış oldukları “*Halal tourism: Concepts, practises, challenges and future (Helal turizm: Kavramlar, uygulamalar, zorluklar ve gelecek)*” adlı çalışmada turizm sektörünü oluşturan bileşenlerle birlikte helal turizm kavramını araştırmakta ayrıca helal turizmin geliştirilmesi ve pazarlanmasındaki fırsatları ve zorlukları da tartışmaktadır. Araştırmanın sonucunda ilk olarak müslüman turistler için destinasyonlarda helal gıdaya ulaşabilmeyi kolaylaştırmak ve yaygınlaştırılmasının gerekliliği vurgulanmıştır. Ayrıca helal gıda sağlanmayan otellerde veya destinasyonlarda en azından ayrılmış bölümlerle müslümanlara hizmet verecek müslüman dostu oteller bulunmasının gerekliliği belirtilmiştir. Son olarak, müslümanların hassasiyetlerine uygun pazarlama tanıtım araçlarının havalimanlarında veya destinasyonlarda kullanılması helal turizm için bir başlangıç noktası olarak kabul edilebilir.

El-Gohary (2016) yapmış olduğu “*Halal tourism, is it really Halal? (Helal turizm gerçekten helal mi?)*” adlı çalışmada helal turizm kavramını, köklerini, ilkelerini incelemekte ve en önemlisi şu soruları yanıtlamaktadır: *Helal turizm gerçekten Helal midir? *Helal turizm sadece İslami Şeriat kurallarına uyan Müslüman aileler için mi? *Helal turizm mi yoksa İslami turizm mi olmalı? *Helal turizm sadece İslam ülkeleri için mi yoksa diğer ülkeler için de önemli mi? *Helal ilkelere uyulmamasının otellerin (ve diğer turizm kuruluşlarının) performansı üzerindeki etkileri nelerdir? Yapılan araştırma sonucunda helal turizmin sadece müslüman turistler için kullanılan bir kavram olmasının yanlış olabileceği vurgulanmıştır. Ayrıca oteller ve diğer turizm işletmeleri tarafından Müslüman turistlere yönelik helal turizm kapsamındaki ihtiyaçların göz ardı edilmesi, performans üzerinde düşük gelir, düşük kar seviyeleri, düşük müşteri memnuniyet seviyeleri, düşük müşteri sadakati, düşük rekabet seviyeleri, rekabet avantajını kaybetme ve kötü destinasyon imajı gibi büyük bir olumsuz etkiye yol açabilir.

Mohsin ve Arkadaşları (2016) yapmış oldukları “*Halal tourism: Emerging opportunities (Helal turizm; Ortaya çıkan fırsatlar)*” adlı çalışmanın amacı büyüyen helal turizm pazarı hakkında farkındalık oluşturmak ve bu pazarın temel ihtiyaçlarını belirlemektir. Araştırmada; *Helal turizm nedir? *Helal turizm hakkında bilgi veren kaynaklar nelerdir? *Helal turizmin potansiyeli nedir? *Bu potansiyel segmentini nasıl çekebiliriz? gibi sorulara cevaplar aranmıştır. Makale ayrıca, helal turizm uygulayıcıları için çıkarımları olan bazı önerilerde de bulunmaktadır. İslam hukukuna göre hem erkek hem de kadınların örtünmeleri belirli kurallar dâhilinde gerçekleşmektedir. Helal turizmi teşvik etmek isteyen oteller için, personel kıyafetleri için benzer bir kıyafet yönetmeliği benimsenmeli ve misafirlerin görünümüyle benzerlik olmalıdır. Helal turizm uyumlu otellerin lobilerinde veya ayrı katlarda mescitleri olması gereklidir. Otellerde alkollü içecekler olmamalı ve Allah adına kesilen helal gıdaları sunmaları gerekiyor. Ayrıca bu otellerde Kuran ve seccade bulundurulmalı ve her odada kible yönü belirtilmelidir. Müslüman misafirlerin otel seçerken ihtiyaçlarını daha iyi anlamak için çeşitli kuruluşlar tarafından gerçekleştirilen çeşitli anketlerden elde edilen verilere göre helal gıdanın müslüman misafirleri çekmek için ana faktör olduğu vurgulanmaktadır. Müslüman misafirlerin rahat etmesinde önemli rol oynayan diğer faktörler arasında çalışanların üniforması gibi otel ortamı, eğlence için kısıtlı caddeler (gece kulüpleri ve barlar) ve bu oteller tarafından İslami bayramların ve tatil dönemlerinin tanınması sayılabilir. Helal Turizmin küresel alanda önemli bir alan olduğu ve büyümesinin yakın gelecekte artmasının beklendiği düşünülmektedir. Müslüman turist nüfusunun büyümesinden finansal olarak yararlanmak isteyen birçok küresel konaklama işletmesi müslüman dostu otel ortamı, yemek ve misafirperverliği gibi faktörlerini işletmelerinde uygulamaya başlamışlardır.

Henderson (2016) yapmış olduğu “*Halal food, certification and halal tourism: Insights from Malaysia and Singapore (Helal gıda, sertifikasyon ve helal turizm: Malezya ve Singapur'dan Referanslar)*” adlı çalışmada helal gıda kavramını ve helal turizmdeki rolünü, sırasıyla çoğunluk ve azınlık müslüman nüfusa sahip Malezya ve Singapur'a özel referansla tartışmaktadır. Araştırma sonucunda çoğunluğu müslüman olan Malezya'nın azınlığı müslüman olan Singapur'a nispeten sağlam ve güvenilir sertifikasyon programlarında helal gıda konusunda rekabet avantajına sahip olduğunu göstermektedir. Razzaq ve Arkadaşları (2016) yapmış oldukları “*The capacity of New Zealand to accommodate the halal tourism market - Or not (Yeni Zelanda'nın helal turizm pazarını karşılama ya da karşılama kapasitesi)*” adlı çalışmada Asya ve Orta Doğu'da giderek daha fazla helal dostu bir destinasyon konuma gelmek isteyen bir ülke olan Yeni Zelanda'nın iki önemli turizm merkezi olan Auckland ve Rotorua'daki konaklama işletmelerinin helal turizm kapsamında bir dizi potansiyel özelliğini belirleyebilmek için web

sitelerinin içerik analizi yapılmıştır. Araştırma sonucunda helal konaklamanın bir dizi farklı özelliği belirlendi. Auckland ve Rotorua'daki konaklama işletmelerinin web sitelerini analiz etmek için içerik analizi yöntemi uygulandı. Analiz edilen 367 web sitesinden sadece 3'ü helal turizm kapsamında değerlendirildi ve bunlardan sadece bir tanesinin helal turizm sertifikası vardır. Helal turizme yeterli ölçüde yanıt verebilmek için sadece helal turizm bilgisinin müfredatın bir parçası haline gelmesi için eğitim ve öğretimde değişiklikler değil, aynı zamanda iletişim ve tanıtım dâhil konaklama işletmelerinde uzun vadede tasarımda değişiklikler gerektirecektir.

Yöntem

Araştırmada kullanılan veriler, Kasım 2021'de Web of Science veri tabanından alınmıştır. Bu veri tabanı dünyada önde gelen sosyal bilimler, fen bilimleri, sağlık bilimleri gibi yayınların bulunduğu bir veri tabanıdır. Bu veri tabanının seçilmesindeki en büyük etken bilimsel literatürde en yaygın kullanılan veri tabanı olmasıdır (Bozdemir ve Çivi, 2019). Araştırmada Web of Science veri tabanında başlık şeklinde "halal tourism" kelimesi taratılarak veriler elde edilmiştir. Çalışmada sadece helal turizmle ilgili çalışmalara ulaşabilmek için başlığında "halal tourism" yazan çalışmalar aratılmıştır. Bu sayede istenilen verilere ve sonuca etkin bir biçimde ulaşılmıştır. Araştırmada 2016-2021 yılları arasındaki Web of Science veri tabanında yayınlanan 76 çalışma (52 makale, 8 derleme, 12 bildiri, 4 kitap bölümü) analiz edilmiştir. Bu araştırma kapsamında Web of Science veri tabanında bulunan helal turizmle ilgili çalışmalar; ülkeler, yazarlar, yapılan atıflar, kaynaklar, dokümanlar ve terimler arasındaki ilişkileri görselleştirmek ve analizini yapabilmek için VOSviewer yazılımı kullanılmıştır.

VOSviewer, ağ verilerine dayalı haritalar oluşturmak ve bu haritaları görselleştirmek ve keşfetmek için bir yazılım aracıdır. VOSviewer'in işlevselliği şu şekilde özetlenebilir: Ağ verilerine dayalı haritalar oluşturma. Hâlihazırda mevcut olan bir ağa dayalı olarak bir harita oluşturulabilir. VOSviewer, bilimsel yayınlar, bilimsel dergiler, araştırmacılar, araştırma kuruluşları, ülkeler, anahtar kelimeler veya terimlerden oluşan ağlar oluşturmak için kullanılabilir. Bu ağlardaki öğeler ortak yazarlık, birlikte bulunma, alıntı, bibliyografik bağlantı veya ortak alıntı bağlantıları ile bağlanabilir. Bir ağ oluşturmak için, bibliyografik veritabanı dosyaları (yani, Web of Science, Scopus, Dimensions, Lens ve PubMed dosyaları) ve referans yöneticisi dosyaları (yani, RIS, EndNote ve RefWorks dosyaları) VOSviewer'a girdi olarak sağlanabilir. VOSviewer bir haritanın üç görselleştirmesini sağlar: Ağ görselleştirmesi, katman görselleştirmesi ve yoğunluk görselleştirmesi. VOSviewer öncelikle bibliyometrik ağları analiz etmek için tasarlanmış olsa da, aslında her tür ağ verisine dayalı haritalar oluşturmak, görselleştirmek ve keşfetmek için kullanılabilir (Van Eck ve Waltman, 2021).

VOSviewer kılavuzuna göre, her bağlantının pozitif sayısal bir değerle temsil edilen bir gücü vardır. Bu değer ne kadar yüksek olursa, bağlantı o kadar güçlü olur. Toplam bağlantı gücü, iki anahtar kelimenin birlikte geçtiği yayınların sayısını gösterir (Guo ve Diğerleri, 2019). Ayrıca dairelerin büyüklüğü yayın sayısını ve yazarlar arasındaki çizgiler ise işbirliğini temsil etmektedir. Renkler ise, işbirliği kümelerini temsil etmektedir (Bozdemir ve Çivi, 2019).

Bu araştırma kapsamında aşağıdaki sorulara cevap aranmaktadır;

1. Helal turizm alanında en fazla çalışma yapan; disiplinler, ülkeler, üniversiteler ve yazarlar hangileridir?
2. Helal turizm alanında ortak çalışma yapan; yazarlar, ülkeler ve üniversiteler hangileridir?
3. Helal turizm alanındaki çalışmalarda en çok kullanılan anahtar kelimeler nelerdir?
4. Helal turizm ile ilgili çalışmalarda en çok atıf yapılan; dokümanlar, kaynaklar, yazarlar, üniversiteler ve ülkeler hangileridir?
5. Helal turizm ile ilgili çalışmalarda en çok bibliyografik eşleştirme yapılan; dokümanlar, kaynaklar, yazarlar, üniversiteler ve ülkeler hangileridir?
6. Helal turizm ile ilgili çalışmalarda en çok ortak atıf yapılan; referanslar, kaynaklar ve yazarlar hangileridir?

12	Coğrafya	2	2.632%
13	Bölgesel Şehir Planlaması	2	2.632%
14	Sosyal Konular	2	2.632%

Helal Turizm alanında en çok çalışmaların yapıldığı disiplinler sırasıyla; otelcilik, eğlence ve spor turizmi, iş ve yönetim alanlarında yapıldığı görülmektedir. Araştırmaya en az iki çalışma yapılan disiplinler dâhil edilmiştir. Web of Science veri tabanındaki helal turizm ile ilgili çalışmalar incelendiğinde literatüre en fazla katkı yapan disiplinlerin sırasıyla; %47.3 ile birinci sırada “otelcilik, eğlence ve spor turizmi”, %32.8 ile ikinci en yüksek katkıyı yapan disiplin” iş”, %21 ile en yüksek üçüncü katkıyı yapan disiplinin ise “yönetim” olduğu görülmektedir.

Web of Science veri tabanında “halal tourism” başlıklı yayın yapan araştırmacılar incelendiğinde; Abror Abror 5 yayın sayısı ile birinci sırada, Yunia Wardi 4 yayın sayısı ile ikinci sırada Mohamed Battour 3 yayın sayısı üçüncü sırada yer almıştır. Araştırmada en çok yayın yapan yazarların belirlenmesi helal turizm alanında en az üç yayın yapan yazarlar seçilmiştir. Tablo 2’de bu alanda en çok yayın yapan yazarlarla ilgili bilgilere yer verilmiştir.

Tablo 2: Helal Turizm Alanında En Fazla Yayın Yapan Yazarlar

No	Yazar Adı-Soyadı	Ülke	Yayın Sayısı	Toplam Katkı Oranı %
1	Abror Abror	Endonez	5	6.579%
2	Yunia Wardi	Endonez	4	5.263%
3	Mohamed Battour	Malezya	3	3.947%
4	İsmail Mohd Nazari	Malezya	3	3.947%
5	Muhammed Sindhu Danu Saputro	Endonez	3	3.947%
6	Nono Wibisono	Endonez	3	3.947%
7	Khairul Akmaliah Adham	Malezya	2	2.439%
8	Hendy Mustiko Aji	Endonez	2	2.439%
9	Akın Aksu	Türkiye	2	2.439%
10	Erhan Boğan	Türkiye	2	2.439%

Web of Science veri tabanında helal turizm alanında en çok yayın yapan yazara ilişkin Tablo 2 incelendiğinde en çok yayını yapan yazar sırasıyla; Endonezya’dan 5 yayın ile Abror Abror ilk sırada, Endonezya’dan 4 yayın ile Yunia Wardi ikinci sırada ve Malezya’dan 3 yayın ile Mohamed Battour 3 yayın ile üçüncü sırada yer almaktadır. Ülkemizden Aksu ve Boğan 2 adet çalışma ile bu alanda en çok çalışma yapan ilk on yazar içerisinde yer almaktadır.

Tablo 2’de literatüre en fazla katkı yapan yazarlar incelendiğinde sırasıyla; Abror, A. (%6.579) ile ilk sırada, Wardi, Y. (%5.263) ile ikinci sırada ve Battour, M. (%3.947) ile üçüncü sırada yer almıştır. Toplam bağlantı güçleri incelendiğinde; Abror, A. (211) ile ilk sırada, Wardi, Y. (204) ile ikinci sırada ve Battour, M. (55) ile üçüncü sırada yer almıştır.

Helal turizm alanında yayın yapan yazarların işbirliği (ortak yazarlık) VOSviewer yazılımı ile analiz edilmiştir. İş birliği ağına en fazla yayın yapan üç yazar dâhil edilmiştir. Helal turizm alanında en fazla yayın yapan yazarların işbirliği ağının sonucu Şekil 2’de gösterilmiştir.

Şekil 2: Yazarların İşbirliği Ağı

Şekil 2’de yazarların işbirliği ağında helal turizm alanında en fazla yayın yapan yazarların işbirliği ağı gösterilmiştir. Analiz sonucunda bu ağdaki araştırmacılar; Abror, Wardi ve Battour olarak belirlenmiştir. Şekil 2’ye göre Wardi’nin en fazla bağlantıda olduğu yazarlar Abror ve Battour’dur. Abror’un en fazla bağlantıda olduğu yazarlar Wardi ve Battour’dur. Battour’un en fazla bağlantıda olduğu yazarlar ise Wardi ve Abror’dur. Ayrıca şekilde görüldüğü üzere Wardi ile Abror arasındaki bağlantı Battour ile olan bağlantılarından daha güçlü olduğu görülmektedir. Bunun nedeni bu iki yazarın daha fazla ortak çalışma yapmış olması veya daha çok aynı yazarlarla çalışmış olmaları bu bağı güçlendirmiş olabilir.

Web Of Science veri tabanında “Halal Tourism” başlığı ile ilişkili en fazla yayın yapan dergiler incelenmiştir. Sonuçlar Tablo 3’ de gösterilmektedir.

Tablo 3: Helal Turizm Alanında En Fazla Yayın Yapılan Dergiler

No	Derginin Adı	Yayın Sayısı	Atıflar	Toplam Bağlantı Gücü
1	Journal of Islamic Marketing	16	121	1929
2	Tourism Management Perspectives	9	512	913
3	Tourism Review	3	38	645
4	Asia Pacific Journal Of Tourism Research	3	86	638
5	Sustainability	3	4	479
6	Tourism Recreation Research	2	14	416
7	Routledge Handbook on Tourism in The Middle East and North Africa	2	0	348
8	Tourism	2	17	309
9	Education Excellence and Innovation Management A 2025 Vision To Sustain Economic Development During Global Challenges	2	0	297
10	Current Issues in Tourism	2	4	157
11	1st International Conference on South East Asia Studies Iseas 2016	2	8	131
12	Journal of Asian Finance Economics and Business	2	4	98

Tablo 3’e göre helal turizm alanında en çok çalışmanın yapıldığı dergiler sırasıyla; 16 yayın ile ilk sırada “Journal of Islamic Marketing” dergisi, 9 yayın ile ikinci sırada ”Tourism Management Perspectives” dergisi ve 3 yayın ile “Tourism Review”, “Asia Pacific Journal of Tourism Research” ve “Sustainability” dergileri üçüncü sırada yer almaktadır. Analiz sonucuna göre en fazla atıf yapılan üç dergi sırasıyla, Tourism Management Perspectives (512), Journal of Islamic Marketing (121) ve Asia Pacific Journal of Tourism Research (86) dergileridir. Analiz sonuçlarına göre toplam bağlantı gücü en yüksek olan dergiler sırasıyla, Journal of Islamic Marketing (1929), Tourism Management Perspectives (913) ve Tourism Review (645) dergileridir.

Ülkelere Göre Yayınların Dağılımı

Web of Science veri tabanında “Halal Tourism” başlıklı yayınlar incelendiğinde en çok yayın yapılan ülkeler sırasıyla; Endonezya (28), Malezya (16) ve Türkiye (9), Yeni Zelanda (8) ve Mısır (4) şeklinde sıralanmaktadır. Analiz sonuçlarına bakıldığı zaman helal turizm ile ilgili çalışmalarda Müslüman ülkeler bu konuda öncülük etmektedirler. Bu alanda yayın yapan ilk 10 ülke Tablo 4’te gösterilmiştir.

Tablo 4: Helal Turizm Alanında Yayın Yapan İlk 10 Ülke

No	Ülke	Kayıt Sayısı	Katkı Oranı
1	Endonezya	28	36.842%
2	Malezya	16	21.053%

3	Türkiye	9	11.842%
4	Yeni Zelanda	8	10.526%
5	Mısır	4	5.263%
6	İspanya	3	3.947%
7	Avustralya	2	2.632%
8	İtalya	2	2.632%
9	Kuveyt	2	2.632%
10	Çin Halk Cumhuriyeti	2	2.632%

Web of Science veri tabanında “Halal Tourism” alanında yayın çıkaran üniversiteler incelendiğinde sırasıyla Endonezya’dan Negeri Padang Üniversitesi (6) ilk sırada, Malezya’dan Malaya Üniversitesi (5) ikinci sırada ve Mısır’dan Knowledge Bank Ekb (4) üçüncü sırada yer almaktadır. Literatüre en fazla katkıyı yapan ve bu alanda öncü olan üniversite Endonezya’dan Negeri Padang Üniversitesi (%7.895)’dir. Tablo 5’te helal turizm alanında en çok çalışma yapan 10 üniversite yer almaktadır.

Tablo 5: Helal Turizm Alanında En Çok Yayın Yapan 10 Üniversite

N0	Üniversiteler	Kayıt Sayısı	Toplam Katkı Oranı %
1	Universitas Negeri Padang	6	7.895%
2	Universiti Malaya	5	6.579%
3	Egyptian Knowledge Bank Ekb	4	5.263%
4	Gadjah Mada University	4	5.263%
5	Universitas Islam Indonesia	4	5.263%
6	Universiti Sains Islam Malaysia	4	5.263%
7	Bandung State Polytechnic	3	3.947%
8	Sakarya University	3	3.947%
9	Tanta University	3	3.947%
10	Universiti Putra Malaysia	3	3.947%

Web of Science veri tabanında “Halal Tourism” alanında en çok atıf alan ilk 10 yayın Tablo 6’da gösterilmiştir.

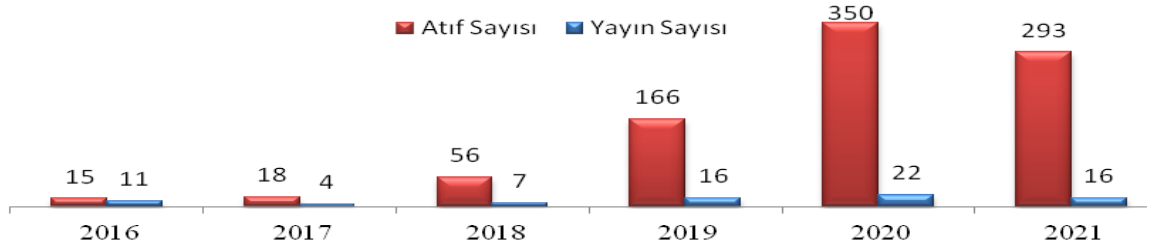
Tablo 6: Helal Turizm Konusunda En Çok Atıf Alan Yazarlar ve Atıf Sayısı

Yazar	Makale Adı	Yayın Yılı	Toplam Atıf Sayısı
*Battour, Mohamed **İsmail, Mohd Nazari	Halal tourism: Concepts, practises, challenges and future	2016	125
*El-Gohary, Hatem	Halal tourism, is it really Halal?	2016	83
*Mohsin, Asad **Ramli, Noriah ***Alkhulayfi, Bader Abdulaziz	Halal tourism: Emerging opportunities	2016	78
*Henderson, Joan C.	Halal food, certification and halal tourism: Insights from Malaysia and Singapore	2016	64
*Razzaq, Serrin **Hall, C. Michael ***Prayag, Girish	The capacity of New Zealand to accommodate the halal tourism market - Or not	2016	52
*Ryan, Chris	Halal tourism	2016	44
*Wardi, Yunia **Abror, Abror ***Trinanda, Okki	Halal tourism: antecedent of tourist's satisfaction and word of mouth (WOM)	2018	42
*Samori, Zakiah **Salleh, Nor Zafir	Current trends on Halal tourism: Cases on selected Asian countries	2016	40

***Khalid, Mohammad Mahyuddin	
*Abror, Abror	The impact of Halal tourism, 2019 34
**Wardi, Yunia	customer engagement on
***Trinanda, Okki	satisfaction: moderating effect of
****Patrisia, Dina	religiosity
*Bogan, Erhan	Halal tourism: conceptual and 2019 29
**Sariisik, Mehmet	practical challenges

Helal turizm alanında en fazla atıf alan çalışmalar sırasıyla, 125 atıf sayısı ile Battour ve İsmail (2016)'in "Halal tourism: Concepts, practises, challenges and future" isimli çalışma birinci sırada, 83 atıf sayısı ile El-Gohary (2016)'in "Halal tourism, is it really Halal?" isimli çalışması ikinci sırada ve Mohsin ve Arkadaşları (2016)'in "Halal tourism: Emerging opportunities" isimli çalışması üçüncü sırada yer almıştır.

Helal turizmle ilgili 2016–2021 yılları arası toplam yayınların yıl bazında atıf sayıları Grafik 1'de gösterilmektedir.

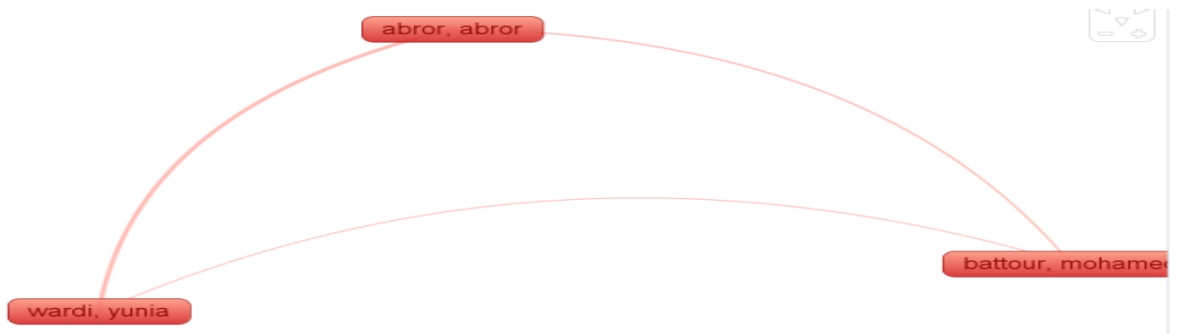

Grafik 1: Helal Turizm ile İlgili Toplam Yayınların Yayın Yılları ve Atıf Sayıları

Grafik 1 incelendiğinde helal turizm alanında yapılan çalışmaların 2016 yılında başladığı görülmektedir. 2017 yılında yayın sayısının düşmesine rağmen atıf sayısının arttığı 2018 ile 2020 yılları arasında önemli oranda hem yayın sayısının hem de atıf sayısının arttığı görülmektedir. 2021 yılının 2020 yılına oranla yayın sayısında ve atıf sayısında düşüş olduğu gözlemlenmektedir. Bu durumun nedeni 2021 yılının tamamlanmadan bu araştırmanın yapılması olabilir. İlerleyen aylarda bu alanda araştırmalar yapılabilir ve atıf sayısı artabilir.

Bilimsel konularda yazarlar bilgi ve deneyimlerini paylaşarak daha özgün ve kaliteli bir çalışma yapmak için bilgi alışverişinde bulunabilirler hatta ortak bir şekilde çalışmalar yapabilirler. Yazarlar kendi alanlarıyla ilgili bir çalışmada farklı alanlarda uzmanlaşmış olan yazarların bilgi ve birikiminden yararlanabilmek için birlikte ortak yayın çıkarabilirler. Çalışmanın bu bölümünde helal turizmle ilgili çalışma yapan yazarların ortak yazarlık analizi yapılmıştır.

VOSviewer programında helal turizmle ilgili çalışma yapan yazarların çalışma sayısı minimum 3 seçilerek 198 yazarın 3'ü eşik değeri karşılamaktadırlar. Yazarların atıf bağlantı ağı Şekil 3'te gösterilmektedir.

Şekil 3: Ortak Yazarlık Bağlantı Ağı

Şekil 3'te helal turizm alanında en fazla yayın yapan yazarların atıf bağlantı ağı görseli gösterilmiştir. Analiz sonucunda bu ağdaki araştırmacılar; Abror, Wardi ve Battour olarak belirlenmiştir. Şekil 3'e göre Wardi'nin en fazla bağlantıda olduğu yazarlar Abror ve Battour'dur. Abror'un en fazla bağlantıda olduğu yazarlar Wardi ve Battour'dur. Battour'un en fazla bağlantıda olduğu yazarlar ise Wardi ve Abror'dur. Ayrıca şekilde görüldüğü üzere Wardi ile Abror arasındaki bağlantı Battour ile olan bağlantılarından daha güçlü olduğu görülmektedir. Analize göre Wardi ile Abror yaptıkları çalışmalarda bir birlerinin çalışmalarına daha fazla atıf yaptıklarını söyleyebiliriz. Battour ve diğer iki yazar arasındaki atıf bağlantı gücü itibarıyla daha düşüktür. Battour, yaptığı çalışmalarda Wardi ve Abror'a kıyasla diğer yazara daha az atıf yaptığını söylememiz mümkündür.

VOSviewer programında helal turizmle ilgili çalışma yapan organizasyonlar çalışma sayısı minimum 4 seçilerek 104 organizasyonun 9'u eşik değeri karşılamaktadırlar. Organizasyonların atıf bağlantı ağı görseli Şekil 4'te gösterilmektedir.

Şekil 4'te yer alan organizasyonların atıf bağlantı ağı görseline bakıldığında Tanta Üniversitesi, Malaya Üniversitesi, Wakiato Üniversitesi, Negeri Padang Üniversitesi, Gadjah Mada Üniversitesi arasında kırmızı renk itibarıyla yoğun bir ilişki olduğu görülmektedir. Ayrıca Sakarya Üniversitesi, Malezya Sains İslam Üniversitesi ve Malezya Putra Üniversitesi arasında yeşil renk itibarıyla atıf bağlantısının olduğunu söylememiz mümkündür. Ancak Endonezya İslam üniversitesinin diğer üniversitelerle atıf bağlantısının çok düşük olduğu tespit edilmiştir. Şekil 4'teki analizin görseline göre en fazla atıf bağlantı ağı olan üniversiteler Tanta Üniversitesi ve Malezya Üniversitesi olarak görülmektedir. Bu analiz iki üniversitenin yapmış oldukları çalışmalarda en fazla bir birlerinin çalışmalarına atıf yapmış olduklarını göstermektedir. Bunun nedeni bu iki üniversitedeki akademisyenlerin ortak çalışma yapmaları olabilir.

VOSviewer programında helal turizmle ilgili çalışma yapan ülkeler çalışma sayısı minimum 3 seçilerek 31 ülkenin 6'sı eşik değeri karşılamaktadırlar. Ülkelerin atıf bağlantı ağı görseli Şekil 5'te gösterilmektedir.

Şekil 4: Ortak Organizasyonların Bağlantı Ağı

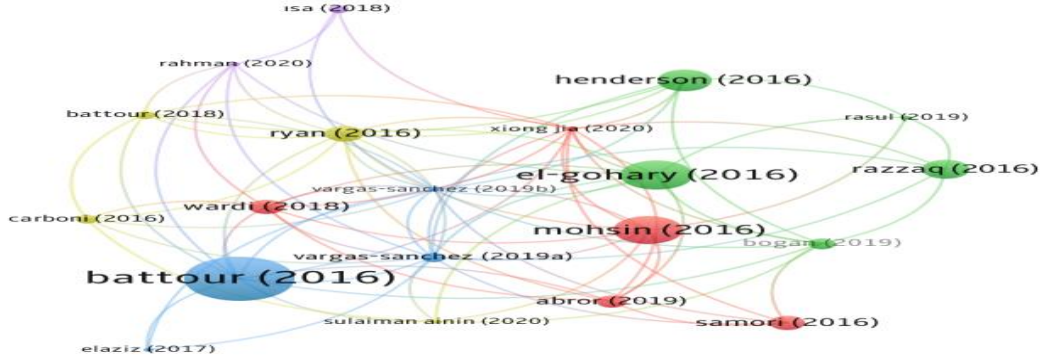
Şekil 5' teki ülkelerin atıf bağlantı ağı incelendiğinde ülkelerin hepsinin arasında yoğun bir bağlantı olduğu görülmektedir. Ülkeler arasında en fazla bağlantısı olan ülkelerin Endonezya ve Malezya olduğu belirlenmiştir. Bu bağlantının gücü bu ülkelerin helal turizm alanında en çok çalışma yapan öncü ülkeler olduğu için veya bu alanda ülkelerdeki yazarların yapmış oldukları ortak çalışmaların katkısı vardır.

Şekil 5: Ülkelerin Ortak Yazarlık Açısından Atıf Bağlantı Ağı

Atıf bağlantı gücü olmasına rağmen bu bağlantının yoğunluğunun en düşük olduğu ülkeler İspanya ve Mısır'dır. Bu durum Mısır ile İspanya'nın helal turizm alanında yaptıkları çalışmalarda birbirlerinin çalışmalarına yapmış oldukları atıfın düşük olmasından kaynaklanmaktadır.

VOSviewer programında helal turizm ile ilgili yazarların en az 11 atıf alan dokümanlar seçilerek 76 dokümanın 20'si eşik değeri karşılamaktadır. Yazarların atıf aldığı dokümanlarının bağlantı ağı görseli Şekil 6'da gösterilmiştir.

Şekil 6: Yazarların Atıf Aldığı Dokümanların Bağlantı Ağı

Yazarların atıf aldığı dokümanlarının bağlantı ağı görseli analizi sonucunda en fazla atıf alan yazarların dokümanları sırasıyla, Battour (2016), El-Gohary (2016) ve Mohsin (2016) ve olduğunu söylememiz mümkündür.

VOSviewer programında helal turizm ile ilgili atıf yapılan kaynak sayısı minimum 3 seçilerek 38 kaynağın 5'i eşik değeri karşılamaktadır. Kaynakların bağlantı ağı görseli Şekil 7'de gösterilmektedir.

Şekil 7: Kaynaklar Açısından Atıf Bağlantı Ağı

Şekil 7'deki atıf bağlantı ağı analizine göre en fazla atıf bağlantısı olan kaynaklar sırasıyla, "Tourism Managment Perspectives", " Journal of Islamic Marketing" ve "Asia Pacific Journal Of Tourism Research" kaynaklarıdır. Ayrıca helal turizmle ilgili en fazla dokümana sahip kaynaklar sırasıyla; " Journal of Islamic Marketing", Tourism Mangment Perspectives", "Asia Pacific Journal Of Tourism Research", " Tourism Review" ve "Sustainability" kaynaklarıdır.

VOSviewer programında helal turizm ile ilgili çalışma yapan organizasyonlardan çalışma sayısı en az 3 seçilerek 104 organizasyon 9'u eşik değeri karşılamaktadır. En fazla atıf alan organizasyonların atıf bağlantı ağı görseli Şekil 8'de gösterilmektedir.

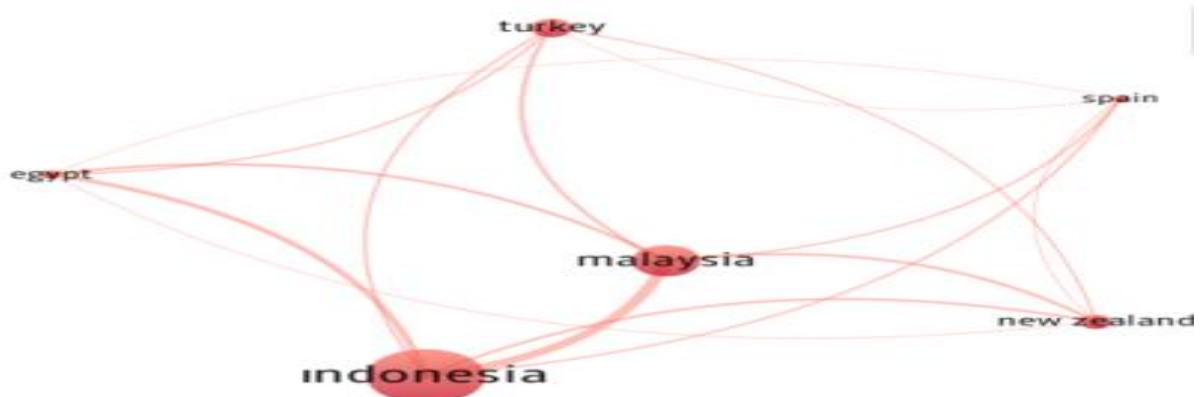

Şekil 8: Organizasyonlar Açısından Atıf Bağlantı Gücü

Şekil 8’deki analiz sonucuna göre helal turizm alanında en fazla atıf yapılan üniversiteler sırasıyla; Malaya Üniversitesi, Tanta Üniversitesi ve Wakiato Üniversitesi şeklinde sıralanmıştır. Tanta Üniversitesi, Malaya Üniversitesi, Wakiato Üniversitesi, Negeri Padang Üniversitesi, Gadjah Mada Üniversitesi arasında yoğun bir ilişki olduğu görülmektedir. Ayrıca Endonezya İslam üniversitesinin diğer üniversitelerle atıf bağlantısının çok düşük olduğu tespit edilmiştir.

Ülkeler

VOSviewer programında helal turizm ile ilgili çalışma yapan ülkelere çalışma sayısı en az 3 seçilerek 31 ülkenin 6’sı eşik değeri karşılamaktadırlar. Ülkelerin atıf bağlantı ağı görseli Şekil 9 ‘da gösterilmektedir.

Şekil 9: Ülkeler Açısından Atıf Bağlantı Ağı

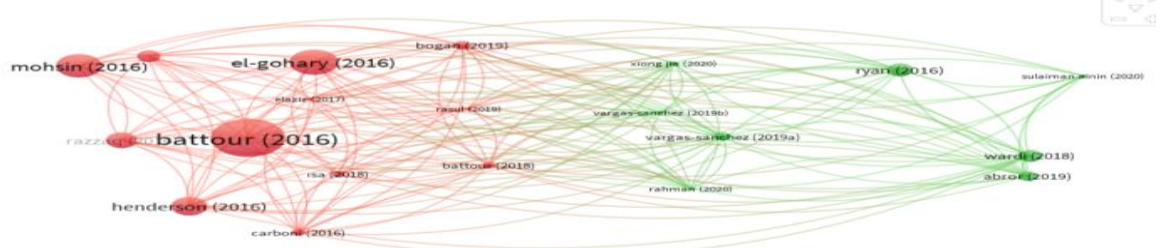
Şekil 9’daki analiz sonucuna göre helal turizm alanında en fazla atıf alan ülke Malezya olmuştur. Malezya’yı daha sonra Mısır ve Yeni Zelanda izlemektedir. Ülkemiz en fazla atıf alan ülkeler sıralamasında 79 atıf ile 5.sırada yer almıştır. Endonezya ve Malezya arasında atıf bağlantı gücü açısından yoğun bir ilişki vardır. Bu durumun sebebi ülkelerin coğrafi yakınlıkları ve ülkelerin arasındaki işbirlikleri sonucunda ortaya çıkan ortak çalışmalar olabilir. Analize göre görseldeki ülkeler arasında atıf bağlantısının olduğu ancak bu bağlantıların yoğunluğunun farklılık gösterdiği görülmektedir. Atıf bağlantı gücünü ağı görseline göre en fazla bağlantıya sahip olan ülkeler Endonezya ve Malezya’dır.

Bibliyografik Eşleştirme

Atıf analizi yapılırken çeşitli teknikler kullanılabilir. Bibliyografik eşleştirme ve ortak atıf analizi bu tekniklerin en yaygın kullanıldığı alanlardır. Bibliyografik eşleştirme, farklı iki kaynağın aynı yayına atıf yapması olarak tanımlanırken, ortak atıf ise bir kaynaktan ayrı iki yayına atıf yapılması olarak tanımlanmaktadır (Al ve Tonta, 2004).

Dokümanlar

VOSviewer programında helal turizm ile ilgili dokümanların bibliyografik eşleştirme analizini yapmak için program tarafından en az 11 atıf alan dokümanlar seçilmiş 76 dokümanın 20'si eşik değeri karşılamaktadır. Yazarların atıf aldığı dokümanların bibliyografik eşleştirmesi için bağlantı ağı görseli Şekil 10'da gösterilmiştir.

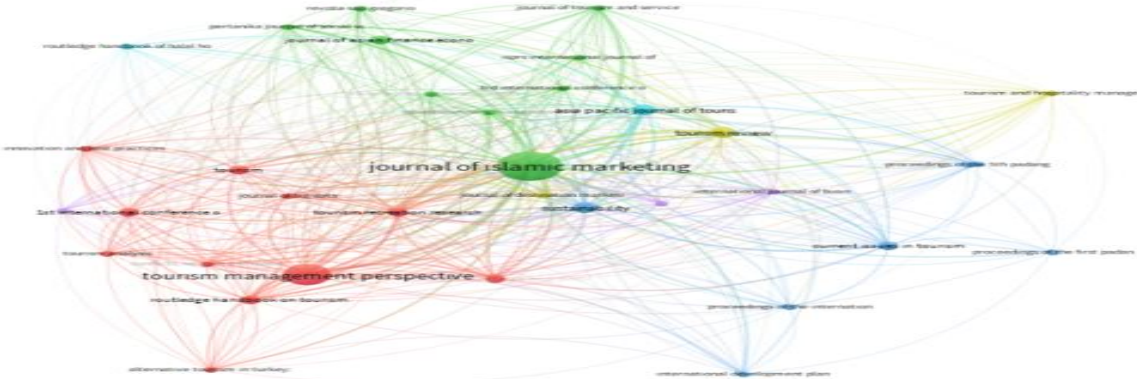

Şekil 10: Bibliyografik Eşleştirme İçin Dokümanların Atıf Bağlantı Ağı

Şekil 10'daki bibliyografik eşleştirme analiz sonucuna göre helal turizm alanında yazarların en fazla atıf aldıkları dokümanları sırasıyla, Battour (2016), El-Gohary (2016) ve Mohsin (2016) olduğunu görülmektedir. Bu üç yazarın en fazla bağlantıda oldukları yazarlar, Battour (2016), Razzaq (2016) ile El-Gohary (2016), El-Aziz (2017) ile Mohsin (2016), Samori (2016) ile yakın ilişki içerisinde oldukları görülmektedir. Bu durum yazarların en çok atıf aldığı dokümanların hangi yazarların dokümanlarına daha çok atıf yaptığını göstermektedir.

Kaynaklar

VOSviewer programında helal turizm ile ilgili kaynakların bibliyografik eşleştirme analizini yapmak için program tarafından en az 1 atıf alan kaynaklar seçilerek 38 kaynağın 38'i eşik değeri karşılamaktadır. Yazarların atıf aldığı kaynakların bibliyografik eşleştirmesi için bağlantı ağı görseli Şekil 11'de gösterilmiştir.

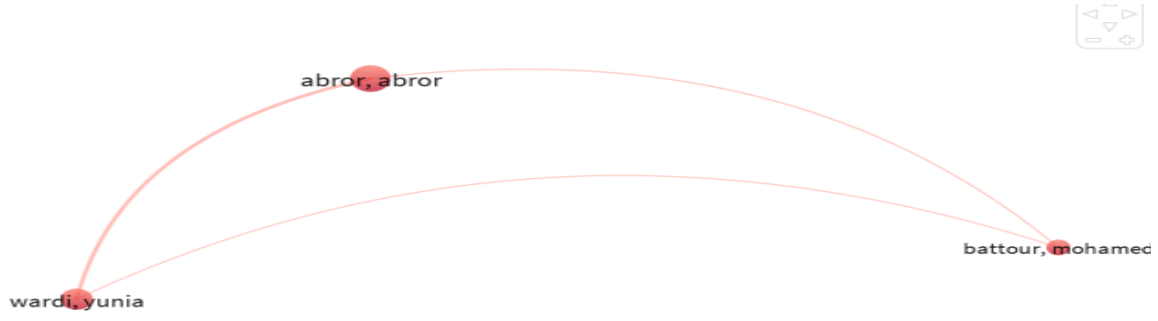

Şekil 11: Bibliyografik Eşleştirme İçin Kaynakların Atıf Bağlantı Ağı

Şekil 11'deki bibliyografik eşleştirme analizine göre kaynakların atıf bağlantı ağı görseli gösterilmektedir. Kaynakların bibliyografik eşleştirme toplam bağlantı gücü en fazla olan kaynaklar sırasıyla, "Journal of Islamic Marketing", "Tourism Mangment Perspectives" ve "Tourism Review" kaynaklarıdır.

Yazarlar

VOSviewer programında helal turizm ile ilgili yazarların bibliyografik eşleştirme analizini yapmak için program tarafından en az 3 atıf alan yazarlar seçilerek 198 yazarın 3'ü eşik değeri karşılamaktadır. En fazla atıf alan yazarların bibliyografik eşleştirmesi için bağlantı ağı görseli Şekil 12'de gösterilmiştir.

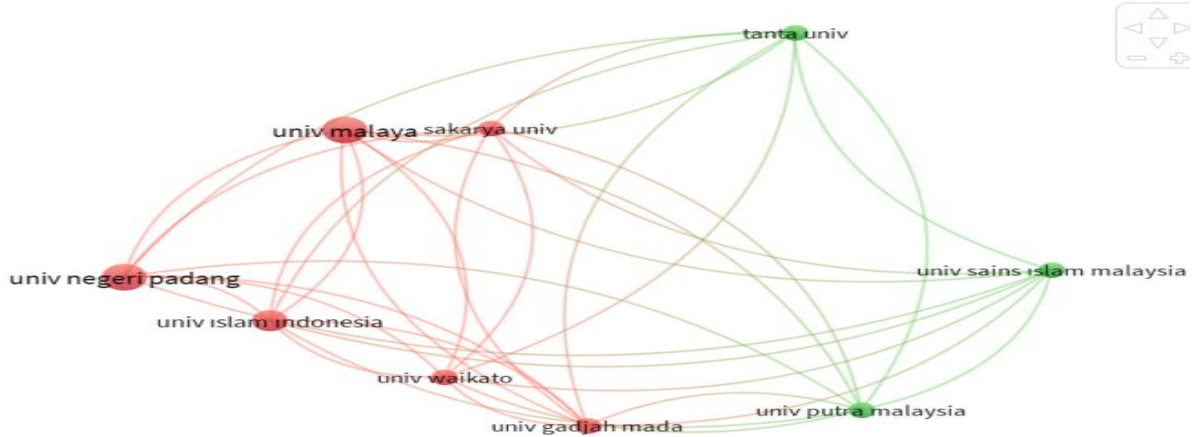

Şekil 12: Bibliyografik Analiz İçin Yazarların Atıf Bağlantı Ağı

Şekil 12'deki bibliyografik eşleştirme analizine göre yazarların atıf gücü ve yoğunluk görseli gösterilmektedir. Yazarların bibliyografik eşleştirme toplam bağlantı gücü en fazla olanları sırasıyla, Abror, Wardi ve Battour'dur. Abror ile Wardi yazarları arasındaki bibliyografik eşleştirme toplam bağlantı gücü, Battour ile olan toplam bağlantı gücüne göre daha fazladır.

Organizasyonlar

VOSviewer programında helal turizm ile ilgili organizasyonların bibliyografik eşleştirme analizini yapmak için program tarafından en az 3 atıf alan organizasyonlar seçilerek 104 organizasyonun 9'u eşik değeri karşılamaktadır. En fazla atıf alan organizasyonların bibliyografik eşleştirme için bağlantı ağı görseli Şekil 13'te gösterilmiştir.

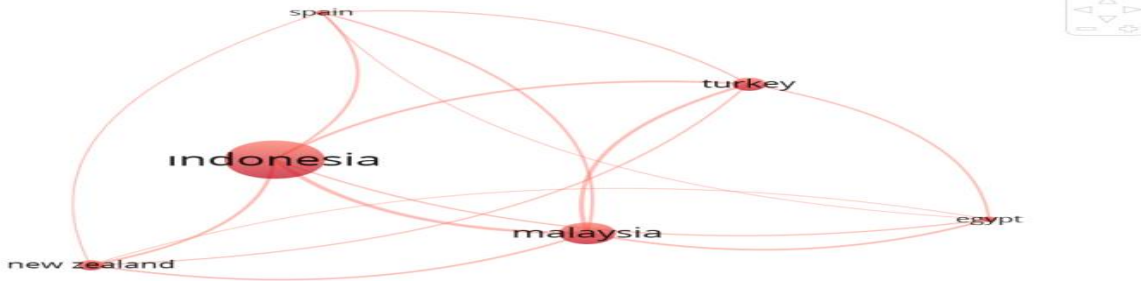

Şekil 13: Bibliyografik Analiz İçin Organizasyonların Atıf Bağlantı Ağı

Şekil 13'teki bibliyografik eşleştirme analizine göre organizasyonların atıf ağı gösterilmektedir. Organizasyonların bibliyografik eşleştirme toplam bağlantı gücü en fazla olanları sırasıyla, Malaya Üniversitesi, Tanta Üniversitesi, Malezya Sains İslam Üniversitesi ve Sakarya Üniversitesi'dir. Malaya Üniversitesi ile Sakarya Üniversitesi arasındaki bibliyografik eşleştirme bağlantı gücü, diğer üniversiteler arasındaki bağlantı gücüne oranla daha fazladır. Bu durum bu iki üniversitenin yazarlarının diğer üniversitelere oranla bibliyografik eşleştirme açısından birbirlerinin çalışmalarına daha fazla atıf yaptıklarını göstermektedir.

Ülkeler

VOSviewer programında helal turizm ile ilgili ülkelerin bibliyografik eşleştirme analizini yapmak için program tarafından en az 3 atıf alan ülkeler seçilerek 31 ülkenin 6'sı eşik değeri karşılamaktadır. En fazla atıf alan ülkelerin bibliyografik eşleştirmesi için bağlantı ağı görseli Şekil 14'te gösterilmiştir.

Şekil 14: Bibliyografik Analiz İçin Ülkelerin Atıf Bağlantı Ağı

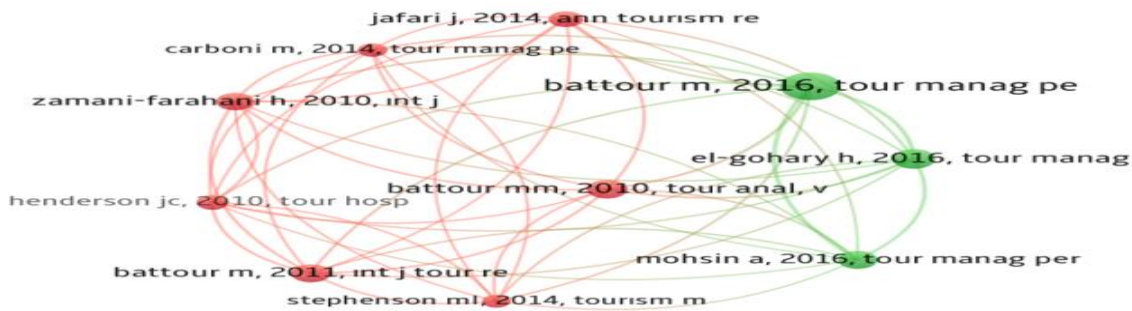
Şekil 14'teki bibliyografik eşleştirme analizine göre ülkelerin atıf bağlantı ağı gösterilmektedir. Bibliyografik eşleştirme analizine göre toplam bağlantı gücü en fazla olan ülkeler sırasıyla, Malezya, Endonezya ve Türkiye'dir. Malezya ile Endonezya arasındaki bibliyografik eşleştirme toplam bağlantı gücü, diğer ülkelere göre daha fazladır. Bu durum bu iki ülke yazarlarının diğer ülke yazarlarına oranla bibliyografik eşleştirme açısından birbirlerinin çalışmalarına daha fazla atıf yaptıklarını göstermektedir. Malezya ve Endonezya ülkelerinin coğrafi yakınlıkları ve ülkeler arasındaki yakın ilişkiler ve ülkelerin üniversiteleri arasında yapılan ortak çalışmalar bu sonucun nedenlerinden olabilir.

Ortak Atıf Analizi

Atıf analizi yapılırken çeşitli teknikler kullanılabilir. Bibliyografik eşleştirme ve ortak atıf analizi bu tekniklerin en yaygın kullanıldığı alanlardır. Bibliyografik eşleştirme, farklı iki kaynağın aynı yayına atıf yapması olarak tanımlanırken, ortak atıf ise bir kaynaktan ayrı iki yayına atıf yapılması olarak tanımlanmaktadır (Al ve Tonta, 2004).

Atıf Yapılan Referanslar

Atıfta bulunan referansların sayısı minimum 20 seçilerek 2477 atıfta bulunan referansın 10 tanesi eşik değeri karşılamaktadır. Atıfta bulunan referansların atıf bağlantı ağı görseli Şekil 15'te gösterilmiştir.

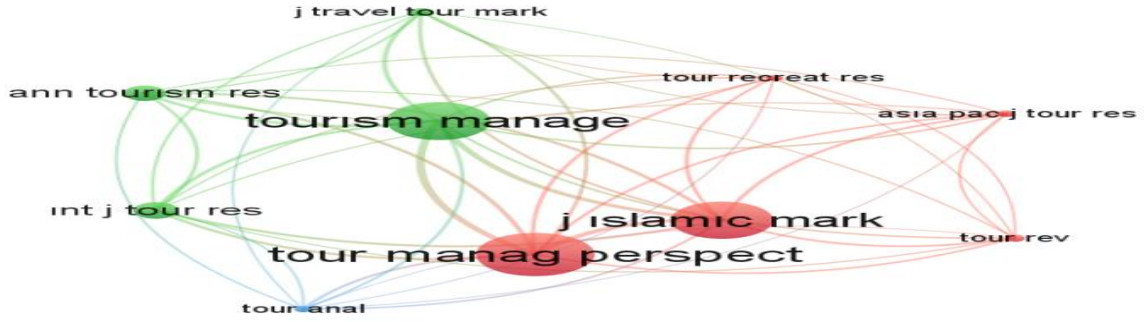

Şekil 15: Ortak Atıf Analizi Açısından Atıf Yapılan Referansların Bağlantı Ağı Görseli

Şekil 15'teki helal turizm ile ilgili çalışmalarda en fazla ortak atıf yapılan referanslar sırasıyla; Battour (2016), El-Gohary (2016) ve Battour (2010) olmuştur. En fazla atıf yapılan bu üç referans arasında Battour (2016) ile El-Gohary (2016) arasındaki bağlantı gücü Battour (2010) ile arasındaki ilişkiye göre daha güçlüdür. Şekil 15'te görüldüğü üzere sadece bu çalışmalarda değil diğer çalışmalarda da bağlantı gücü tespit edilmiştir.

Atıf Yapılan Kaynaklar

Atıfta bulunulan kaynakların sayısı minimum 33 seçilerek 1514 atıfta bulunulan kaynağın 10 tanesi eşik değeri karşılamaktadır. Atıfta bulunulan kaynakların atıf bağlantı ağı görseli Şekil 16’da gösterilmiştir.

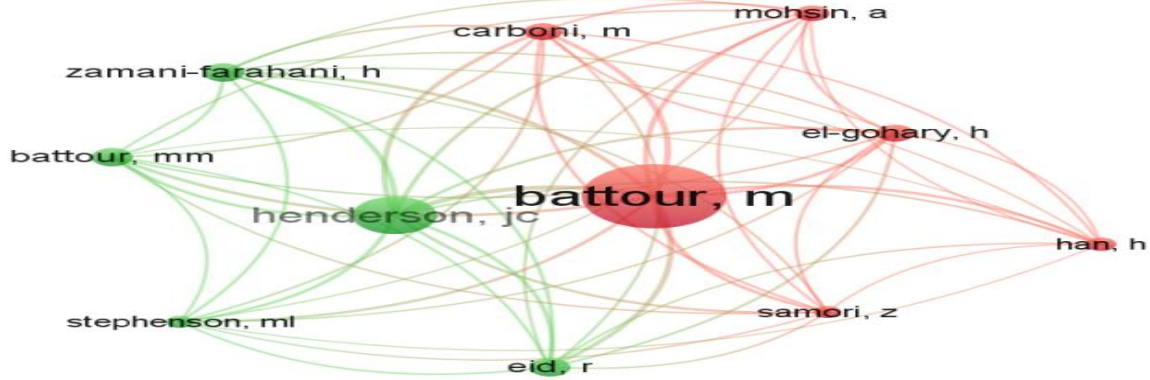

Şekil 16: Ortak Atıf Analizi Açısından Atıf Yapılan Kaynakların Bağlantı Ağı

Şekil 16’deki helal turizm ile ilgili çalışmalarda en fazla ortak atıf yapılan kaynaklar toplam bağlantı gücü açısından incelendiğinde en fazla toplam bağlantı gücü sırasıyla, Tourism Management Perspectives, Journal Islamic Marketing ve Tourism Managment olmuştur. En fazla atıf yapılan bu üç kaynak arasında Tourism Managment Perspectives ile Journal Islamic Marketing arasındaki bağlantı gücü Tourism Managment kaynağına göre daha yüksektir. Bu durum bu iki kaynak arasında diğer kaynaklara nazaran daha fazla atıf yapıldığını göstermektedir.

Atıf Yapılan Yazarlar

Atıf yapılan yazarların atıf sayısı en az 26 seçilerek 1923 yazarın 11 tanesi eşik değeri karşılamaktadır. Atıfta bulunulan yazarların atıf bağlantı ağı görseli Şekil 17’de gösterilmiştir.

Şekil 17: Ortak Atıf Analizi Açısından Atıf Yapılan Yazarların Bağlantı Ağı

Şekil 17’deki helal turizm ile ilgili çalışmalarda ortak atıf analizi açısından en fazla ortak atıf yapılan yazarlar sırasıyla, Battour, Henderson, Zamani-Farahi ve Eid olmuştur. Ayrıca ortak atıf analizi açısından en fazla atıf yapılan yazarların toplam bağlantı gücü incelendiğinde; Battour, Henderson ve Carboni şeklinde sıralanmaktadır. Şekil 17’deki analize göre Battour ile Henderson arasındaki bağlantı gücü diğer yazarlara nazaran daha güçlü olduğunu söylememiz mümkündür. Bu durum bu iki yazarın bir birlerinin çalışmalarına daha fazla atıf yaptıklarını göstermektedir.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Helal turizm ile ilgili Web of Science veri tabanında bulunan uluslararası çalışmaların analizi yapılırken VOSviewer programı kullanılmıştır. Bu program sayesinde helal turizm alanındaki uluslararası çalışmaların; en çok çalışma yapılan (disiplinler, ülkeler, üniversiteler, yazarlar) ortak yazarlık, eş dizimlilik, atıf analizi, bibliyografik eşleştirme, ortak atıf analizi yapılmıştır.

Araştırmaya konu olan çalışmalardan 52'si makale, 8'i derleme, 12'si bildiri ve 4'ü kitap bölümüdür. Helal turizm kapsamında ele alınan çalışmaların helal turizm, helal, islami turizm, İslam ve dindarlık, helal konaklama, islami pazarlama, müslüman turistler, helal deneyim kavramları kapsamında ele alındığı görülmüştür.

Helal turizm ile ilgili yapılan araştırmalarda değinilen önemli unsurlar helal gıdaya ulaşımın kolaylaştırılması, dini hassasiyetleri olan turistlere göre dizayn edilmiş konaklama işletmeleri, otel çalışanlarının kılık kıyafetlerinin islami hassasiyetlere uygun olması, pazarlama araçlarının dini hassasiyetlere uygun olması, otellerin helal gıda sertifikasına sahip olması, konaklama işletmelerinde alkollü içkilerin bulunmaması, otellerde seccade, kuranı kerim ve kible yönün belirlenmiş olması, vb unsurlardır. Ayrıca çalışmalarda oteller ve diğer turizm işletmeleri tarafından Müslüman turistlere yönelik helal turizm kapsamındaki ihtiyaçların göz ardı edilmesi, performans üzerinde düşük gelir, düşük kar seviyeleri, düşük müşteri memnuniyet seviyeleri, düşük müşteri sadakati, düşük rekabet seviyeleri, rekabet avantajını kaybetme ve kötü destinasyon imajı gibi büyük bir olumsuz etkiye yol açabileceğinin göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Helal turizm sadece Müslüman turistler için düşünülmemelidir aynı zamanda dini hassasiyetleri olan farklı dine mensup turistlerde helal turizm için potansiyel turist konumunda oldukları dikkate alınmalıdır. (Battour ve İsmail,2016; El-Gohary, 2016; Mohsin ve Arkadaşları, 2016; Henderson, 2016; Razzaq ve Arkadaşları, 2016).

Helal turizm konusunun uluslararası literatürde 2016–2021 yılları arasında 76 çalışmaya konu olduğu; bunlardan 54 çalışmanın son üç yılda (2019–2021) yapıldığı; helal turizm alanında araştırma yapan araştırmalar son yıllarda dindarlık, müslüman turistler ve turist memnuniyeti konularına ağırlık verdikleri belirlenmiştir. Uluslararası literatürde helal turizm konusu helal endüstri, helal konaklama, helal deneyimden helal pazarlamaya kadar geniş çapta ele alınmıştır. Helal turizm ile ilgili çalışmaların sosyal bilimlerin farklı disiplinlerinde ele alınmış olmasıyla birlikte bu alanda en fazla çalışma Otelcilik, eğlence ve spor turizmi disiplininde yapılmıştır. Ayrıca en fazla çalışma yapılan dergi Journal of Islamic Marketing dergisi olmuştur. Yazarlara ait bağlantı ağı görseli incelendiğinde toplam bağlantı gücüne göre yazarlar Endonezya'dan Abror, Endonezya'dan Wardi ve Malezya'dan Battour şeklinde sıralanmaktadır. Organizasyonlara göre toplam bağlantı güçleri dikkate alındığında ise Endonezya'dan Negeri Padang Üniversitesi'nin öncü olduğunu söylememiz mümkündür. Helal turizm alanında en çok yayın yapan ülkelere bakıldığında ilk sırada Endonezya ikinci sırada Malezya yer almaktadır. Türkiye ise 9 çalışma ile üçüncü sırada yer alırken en çok atıf alan ülkeler açısından listede üçüncü sırada yer almaktadır. Helal turizm alanında en fazla atıf alan yazar 125 atıf ile Mohamed Battour'dur. Türkiye'den Aksu ve Boğan 2'ser çalışma ile bu alanda en çok çalışma yapan yazarlar arasında ilk 10 içerisinde yer almaktadır. Helal turizm alanında en fazla atıf yapılan ülkeler Malezya, Mısır ve Yeni Zelanda şeklinde sıralanmaktadır. Türkiye ise atıf alan ülkeler sıralamasında 79 atıf ile 5.sırada yer almıştır. Helal turizm alanında en fazla atıf yapılan üniversiteler ise sırasıyla; Malaya Üniversitesi, Tanta Üniversitesi, Wakiato Üniversitesi ve Sakarya Üniversite'sidir.

Araştırmada ortak yazarlık analizi yapılmış en çok ortak çalışma yapan yazarlar; Abror, Wardi ve Battour, en çok ortak çalışma yapılan ülkeler, Endonezya ve Malezya, en çok ortak çalışma yapılan üniversiteler, Tanta Üniversitesi, Malaya Üniversitesi ve Wakiato Üniversitesi olmuştur. Ayrıca Türkiye'den Sakarya Üniversitesi ise en çok ortak çalışma yapan 5. üniversite konumundadır. Araştırma kapsamında yapılan bibliyografik eşleştirme analiz sonucuna göre yazarların en fazla atıf aldıkları dokümanları sırasıyla, Battour (2016), El-Gohary (2016) ve Mohsin (2016) olarak tespit edilmiştir. Ayrıca bibliyografik eşleştirme toplam bağlantı gücü en fazla olan kaynak, Journal of Islamic Marketing, bibliyografik eşleştirme bağlantı gücü en fazla olan yazar Abror, organizasyonların

bibliyografik eşleştirme toplam bağlantı gücü en fazla olan organizasyon; Malaya Üniversitesi, bibliyografik eşleştirme analizine göre toplam bağlantı gücü en fazla olan ülke ise Malezya'dır.

Helal turizmle ilgili Web of Science veri tanında bulunan çalışmaların bibliyometrik analizi sonucunda helal turizm alanında en çok çalışmanın Endonezya, Malezya ve Türkiye'de yapıldığı tespit edilmiştir. Bu durum helal turizm alanına daha çok halkının büyük çoğunluğu müslüman olan ülkelerdeki araştırmacıların yoğunlaştığı görülmektedir. Helal turizm bir turizm anlayışı olarak son yıllarda önemsenen bir olgu haline gelmeye başlaması turizm araştırmacılarının bu alana yönelmesine neden olmuştur. Araştırmada helal turizm ile ilgili çalışmaların çoğunluğunun Otelcilik, Eğlence ve Spor disiplninde yapılmış olması bu duruma bir kanıt olarak gösterilebilir.

Helal turizm ile ilgili dünyada en fazla yayın yapan ülkeler, yazarlar ve üniversitelerde Endonezya birinci sıradadır. Bu durum Endonezya'daki müslüman nüfusunun çoğunluğundan ve Endonezya'daki yazarların bu alana daha fazla ilgi duymalarından kaynaklanıyor olabilir. Helal turizm ile ilgili dünyada en çok ortak çalışmayı Endonezya ve Malezya'nın yaptığı tespit edilmiştir. Bu durum ülkelerin arasındaki ikili ilişkilerin sağlam olmasından veya coğrafi olarak aynı bölgede yer almalarından dolayı ortak çalışma yapabilme kolaylığı sağlamasından kaynaklanıyor olabilir. Türkiye helal turizm alanında en çok yayın yapan üçüncü ülke konumunda yer almaktadır. Türkiye'de helal turizm alanıyla ilgili en fazla çalışma yapan üniversite Sakarya Üniversitesi'dir. Ayrıca Sakarya Üniversitesi en çok ortak çalışma yapan üniversiteler listesinde 5. sıradadır. Bu durumda helal turizm alanında Sakarya Üniversitesi'nin öncü olduğunu söylememiz mümkündür.

Yapılan çalışmanın bazı kısıtları vardır. Yapılan araştırma sadece Web of Science veri tabanındaki çalışmaları kapsamaktadır. Diğer veri tabanlarını kapsamadığı için bu çalışmanın sonuçları Web of Science veri tabanındaki çalışmalara göre yorumlanabilir. Gelecek yıllardaki çalışmalarda veri tabanları artırılarak daha fazla veri tabanı üzerinden daha fazla çalışma analiz edilebilir. Araştırmada helal turizme ilişkin yapılan çalışmaların bibliyometrik analizi yapılmıştır. Gelecekte yapılacak çalışmalarda islami turizm, helal konaklama, helal pazarlama, helal endüstri, dini turizm gibi konularda yapılan çalışmalar analiz edilerek çalışma daha spesifik hale getirilebilir.

Helal turizm sadece Müslüman turistler için değil aynı zamandan diğer dinlere mensup olup dini hassasiyetleri olan insanlar içinde fırsatlar sunduğu için çok sayıda potansiyel turiste hitap edebilen bir anlayıştır. Bu kapsamda işletmeler helal turizm kavramına önem vermelidir. Turistlerin hassasiyetleri dikkate alınarak oteller dizayn edilmeli, pazarlama ve tanıtım çalışmaları yapılmalı, personel bu konuda eğitilmeli ve helal turizm bilincinin oluşması sağlanmalıdır. Ayrıca devletler helal turizm anlayışını yaygınlaştırmak için işletmelere teşvikler verebilir. Turistlerin helal gıdaya kolaylıkla ulaşabilmesi için işletmeler ve politika yapıcılar bazında gerekli düzenlemeler yapılmalıdır.

Dini inançlarına uygun olarak tatil yapmak isteyen insanlar helal turizm açısından büyük bir potansiyele sahiptir ve bu potansiyel turist sayısı artmaya devam edecektir. Helal turizm alanında faaliyet gösterecek işletmelerin öncelikle turistlerinin hassasiyetlerini iyi bir biçimde analiz etmeleri önem arz etmektedir. Eğer işletmeler bu hassasiyetlere dikkat etmezse turistlerin bir daha o işletmeyi tercih etmeyeceği anlamına gelir. Çünkü turistler işletme hakkında görüşleri ne kadar iyi olursa olsun hassasiyetlerini her zaman birinci sırada yer alacaktır. Ayrıca bu alanla ilgili akademik çalışmaların sayısının artması helal turizm anlayışındaki sektör ve halk bazında farkındalık düzeyinin artmasına neden olabilir.

Olçay, Karaçil ve Sürme (2018), Yağmur, Ehtiyar ve Aksu (2019), Rusydiana ve diğerleri (2021) ve Hidayat, Rafiki ve Nasution (2021)'un yapmış oldukları çalışmalar bu araştırmanın sonuçlarını desteklemektedir.

Kaynakça

- Al, U. ve Tonta, Y. (2004). Atıf Analizi: Hacettepe Üniversitesi Kütüphanecilik Bölümü Tezlerinde Atıf Yapılan Kaynaklar. *Bilgi Dünyası*, 5 (1), 19–47.
- Anjuma, S. and Ranjeet Kumar, C.(2021). Bibliometric Analysis of Mlisc Dissertation Submitted to Cliss in Dibrugarh University. *Library Philosophy and Practice*, 5097.
- Battour, M. M., İsmail, M. N., & Battor, M. (2010). Toward a Halal Tourism Market. *Tourism Analysis*, 15(4), 461–470.
- Battour, M., & İsmail, M. N. (2016). Halal Tourism: Concepts, Practises, Challenges and Future. *Tourism Management Perspectives*, 19, 150–154.
- Bozdemir, E., & Çivi, F. (2019). Standart Maliyet Yönteminin Görsel Haritalama Tekniğine Göre Bibliyometrik Analizi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (81), 59–84.
- Chandra, G. R. (2014). Halal Tourism; A New Goldmine For Tourism. *International Journal of Business Management & Research*, 4(6), 45–62.
- Demirdağ, Ş. A., Aydın, İ., & Özdemir, H. Ö. (2020). Relationship Between Burnout and Intention to Leave in Hotel Establishments The Case of Kırşehir Turkey Hotels. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 8(1), 417–431.
- El-Gohary, H. (2016). Halal Tourism, Is it Really Halal? *Tourism Management Perspectives*, 19, 124–130.
- Erdem, M. (1997), İlahi Dinlerin Kutsal Kitaplarında Helâl ve Haram Anlayışı Üzerine Bir Araştırma. *Ankara Üniversitesi Dergisi*, 37 (1), 151–173.
- Eren, M. , Ayaz, N. & Kaçar, F. (2017). Helal Turizm ve Rehberlik Hizmetleri. *Ekonomi İşletme ve Yönetim Dergisi*, 1 (2), 64–77.
- Eryılmaz, B. (2011). Alternatif Turizm Çeşidi Olarak Samsun’da Kongre Turizmi Olanaklarının Değerlendirilmesi. [Online] Erişim Tarihi: 06.05.2022.
- Guo, Y. M., Huang, Z. L., Guo, J., Li, H., Guo, X. R., & Nkeli, M. J. (2019). Bibliometric Analysis on Smart Cities Research. *Sustainability*, 11(13), 3606.
- Henderson, J. C. (2016). Halal Food, Certification and Halal Tourism: Insights from Malaysia and Singapore. *Tourism Management Perspectives*, 19, 160–164.
- Hidayat, S. E., Rafiki, A., & Nasution, M. D. T. P. (2021). Bibliometric Analysis and Review of Halal Tourism. *Signifikan: Jurnal Ilmu Ekonomi*, 10(2), 177–194.
- İsmail, M. N., Muslim, I. A., Roslina, O., Ismail, M. S.(2019) Halal Tourism Research Bibliometric Analysis in Scopus, Proquest and Ebscohost. International Halal Conference, 22nd -23rd April, Osaka, Japan.
- İstanbulu Dinçer, F. F., & Erkol Bayram, G. (2017). İslami Bakış Açısıyla Helâl Turizm. *Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi*, 2, 26–42.
- Mohsin, A., Ramli, N., & Alkhulayfi, B. A. (2016). Halal tourism: Emerging opportunities. *Tourism Management Perspectives*, 19, 137–143.

- Mokhlis, S. (2009). Relevancy and Measurement of Religiosity in Consumer Behavior Research. *International Business Research*, 2(3), 75–84.
- Olçay, A., Karaçıl, G., & Sürme, M. (2018). Helal Turizm Alanının Bibliyometrik Profili. *Iğdır University Journal of Social Sciences*, (15), 389–408.
- Pamukçu, H. (2017). Konaklama İşletmelerinde Helal Turizm Standardizasyonu Önerisi. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Pamukçu, H., Saraç, Ö. ve Batman, O. (2020), Helala Duyarlı Turistlerde Sürdürülebilir Turizm Gelişmesine Yönelik Algı Araştırması. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(4), 2600 – 2610.
- Pritchard, A. (1969). Statistical Bibliography or Bibliometrics. *Journal of documentation*, 25(4), 348–349.
- Razzaq, S., Hall, C. M., & Prayag, G. (2016). The Capacity of New Zealand to Accommodate the Halal Tourism Market—Or not. *Tourism Management Perspectives*, 18, 92–97.
- Rusydiana, A. S., Aswad, M., Pratomo, W. A., Hendrayanti, E., & Sanrego, Y. D. (2021). Halal Tourism Indicators: A Bibliometric Study. *Library Philosophy and Practice* (e-journal), 5738.
- Satriana, E. D., & Faridah, H. D. (2018). Halal Tourism: Development, Chance and Challenge. *Journal of halal product and research (JPHR)*, 1(2), 32–43.
- Soybalı, H. H., Boyraz, M. ve Dikmen, H. (2017). Helâl Konseptli Konaklama İşletmeleri Kriter ve Uygulamalarının Karşılaştırılması. 1. Uluslararası Helal Turizm Kongresi. Kastamonu Üniversitesi Turizm Fakültesi. 7-9 Eylül 2017. Alanya Kastamonu. ss–259–275.
- Türk Dil Kurumu (TDK) (2019). Büyük Türkçe Sözlük. http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5da07f3e400a82.61485397, [Erişim Tarihi: 30.10.2021].
- Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) (2021). İslâm Ansiklopedisi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/helal#1>, [Erişim Tarihi: 30.10.2021].
- Van Eck, N. J., & Waltman, L. (2021). Vosviewer Manual. Leiden: Univeriteit Leiden, 1(1), 1–53.
- Yağmur, Y., Ehtiyar, R., & Aksu, A. (2019). Evaluation of Halal Tourism in Terms of Bibliometric Characteristics. *Journal of Islamic Marketing*, 11(6), 1601–1617.